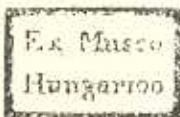

De coronatione regis **Matthie.**

Post mortem **Ladizlai** regis electus est in regem hungarie **Matthias** se. me. filius Illustris **Iohis** de buny ad ppe. co. bistricieñ Anno dñi millesimoquadringētesimoquingagesimo octauo: q̄ tam exterris ut bobemis & polōis: q̄ nōnullis incolis sacre corōe subiectis sibi plurimū īfidiatibus ut leo fortissimus: inuictissimūq̄ restitit. Hic etiā cū ualidissimo exercitu regnū bozne ingressus castrum munitissimū **Waycza** noīe e manibus turcoꝝ gloriose eripuerit: deinde uictor rediens ad hungariam: dyademate sancti regis **Stephāi** qđ apud **Fridericū** romanoꝝ impatorē habebat: in ciuitate alberegalis potitus est. Postea uero collecto ingēti exercitu moldauiam terram: puincia sacre corōe subiectam sed p̄ id temporis rebellem ingressus est. ibiq̄ habito acerbissimo conflictu triūpbū preclarū atq̄ memorabilē obtinuit. Vnde & uexilla pluria inclyte uictorie sue signa budā usq̄ adduxit. que magna cū celebritate in prochiai beatissime **Marie** uirginis ecclesia affixa bodie conspiciunt. Reliqua autē preclara ac mēorabilia facinora serēissimi atq̄ inuictissimi dñi nostri regis: quia tanta sunt q̄ breuiter cōprehēdi nequeunt: in aliud tempus differenda: ac latius prosequenda erunt. Pro quo dño nostro illustrissimo atq̄ gratioso optimus maximusq̄ deus etiam atq̄ etiam rogandus est: ut eum in pace tranquilla: iusticie obseruatione: suorum dilectione: regni incremento: & diuturna demū uite incolumitate tenere: seruare: & augere dignetur.

S finita Bude Anno dñi. **M. CCCC. LXXIII**
in uigilia penthecostes: per **Andream Hels**

7
KARAI LÁSZLÓ

BUDAI PRÉPOST,

A KÖNYVNYOMTATÁS MEGHONOSÍTÓJA MAGYARORSZÁGBAN

*

FRAKNÓI VILMOS,

IG. ÉS B. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztálya 1898. április 4-ikén tartott ülésén)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS ADADÉMIA

1898.

Jogosult büszkeséggel szoktuk hirdetni, mint a magyar nemzet kifejlett culturai érzékének bizonyítékát, azt a tényt, hogy a könyvnyomtatás meghonosításában Angliát, Spanyolországot, Ausztriát és sok más országot megelőzte hazánk.

Ekkorig általánosan az a vélemény volt elfogadva, hogy ezt a dícsőségünket Geréb Lászlónak, Mátyás király unokaöccsének köszönjük; hogy ő volt az, a ki, mint budai prépost, Hess András nyomdászt Olaszországból meghívta, Budán megtelepítette, általa a budai krónikát kinyomatta, mely hozzá intézett ajánlólevéllel 1473-ban látott napvilágot.

Ezt legelőször, úgy gondolom, Wallaszky Pál 1785-ben Pozsonyban latin nyelven megjelent irodalom-történeti munkájában írta meg; ¹⁾ legutóljára talán éppen én »A Hunyadiak és Jagellák kora« című könyvemben, 1896-ban ismételtém.²⁾

Azonban Geréb László soha sem volt budai prépost; a budai krónika ajánlólevele nem ő hozzá van intézve.

Múlt századbéli történetírók a rendelkezésükre álló oklevelekben 1468-tól 1475-ig egy László nevű budai préposttal, 1476-tól egy Geréb László nevű erdélyi püspökkel találkoznak: ebből azt az önkényes következtetést vonták le, hogy budai prépostból lett Geréb László Erdély főpappjáé. Ezen kombináció alapossága iránt kétség nem merült föl. Alaptalansága felől engem is csak imént a levéltári kutatások véletlen szerencésje világosított föl.

XIII. Leó pápa, ki mindjárt trónralépte után a törté-

¹⁾ *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*, 101. l.

²⁾ *A magyar nemzet története* IV. kötet, 545. l.

nehévéroknak nagylelkűen megnyitotta a vatikáni levéltárt, ezt hat esztendő előtt a supplicátiók regestáinak bekebelezésével jelentékenyen gyarapította.

Ezek a regesták, melyekbe a pápához intézett folyamodások, elintézésök után, iktattatnak, egész tekintélyes könyvtárt képeznek. A kötetek száma az 1342-ik évtől 1823-ig a kilenvezerezer megközelíti, s legalább ötmillió oklevelet tartalmaznak.

Ilyen óriási tömeg átkutatása természetesen sok időt igényel. Magam is a hazánkat érdeklő kérvények fölkeresésében még csak a 980-ik kötetig, mely az 1478-ik évet tartalmazza, juthattam el.

Ezen nyomozások folyamán nem rég figyelmet különösen magára vont a négy kérvény, melyeket 1470-ben László budai prépost nyújtott be; mert élükön a szentszékhez küldött királyi követnek czímezi magát. Mátyás magyar diplomatái tevékenységének ismertetésével foglalkozván, alkalmam nyílt ezen okiratokat azonnal értékesíthetni.

Első pillanatban azt kellett hinnem, hogy Geréb László volt ez a királyi követ. Azonban csakhamar feltűnt, hogy négy kérvénye közül az egyikben keresztneve mellé kivételesen családi nevét is csatolja, magát Karai Lászlónak (Ladislaus de Kara) nevezi. És mivel ugyanígy nevezi őt II. Pál pápa, Mátyás királyhoz írt levelében¹⁾ föl kellett vetnem azt a kérdést: vajjon ez a diplomata nem volt-e Gerébtől különböző személy?

Mindazáltal ugyanazon névnek két római okiratban megjelenése még nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy az olasz másolók a Geréb nevet ferdítették el Karára.

A kétség eloszlatása végett, megtekintettem az oklevéltárakat, melyek László budai prépostra vonatkozó okiratokat tartalmazhattak. Egyebek között kezembe került a krakói Akadémiaától 1894-ben közzétett »Codex epistolaris saeculi XV.« Ebből föl van véve a budai káptalan 1473. augusztus 4-ikén kelt kiadványa, melyben átírja a német lovagrend nagymesterének okiratát, fölemlítvén, hogy ezt »Ladislaus de Kara«

¹⁾ Monumenta Vaticana Hungariae, Series I, Tomus VI, 88.

prépost mutatta be.²⁾ Mivel pedig a káptalani kiadvány a Czartorisky hercegek könyvtárában őrzött eredeti példányból híven van másolva: constatálva láttam azt a tényt, hogy a budai nyomda felállításának és a budai krónika nyomtatásának idejében Karai László volt a budai prépost.

Ugyanekkor a vatikáni levéltár egy másik osztályában, vezetésem alatt dolgozó derék magyar poenitentiárius, Czaiich Gilbert hittudor, nyomára jött azon eddig ismeretlen bulláknak, melyek Geréb László püspökké kineveztetése alkalmával állítottak ki. Ezekből megtudjuk, hogy Geréb ebben az időben élete huszonnegyedik esztendejét töltötte be, még csak a tonsurát vette volt föl, semmiféle javadalmat nem birt, »az erdélyi egyházmegye clericusa« volt;³⁾ így tehát a budai prépostságot 1473 után sem nyerte el.

Ezek után fokozott buzgósággal voltam azon, hogy politikai és kulturai történetünk eddig homályban lapangó nevezetes alakjára világosságot árasztssak.

I.

Kara helység, amelytől László prépost családi nevét kapta, Somogy megyében fekszik, és már árpádkori oklevelekben említették.⁴⁾ A Karai család nemzetségfájának gyökerei szintén a XIII. századig nyúlnak le.⁴⁾

¹⁾ III. kötet 181. lap. — A Karai név még egy negyedik oklevélben is előfordul, mely 1469. december 14-ikén van kiállítva, és arról szól, hogy Telegdi György és László temerkényi birtokrészeit 50 forintért Karai László prépostnak, testvérének Lőrincznek, Balassa Mártonnak és Imrénének elzálogosították. (Borovszky, Csanád vármegye története. II. 592.)

²⁾ Regesta Datariae Pauli II. Annus VI. liber I. fol. 38 r., 40. t. — Egy 1492-ik évi oklevélből tudjuk, hogy Geréb László 1472-ben a nagybányai plébánia-javadalmat bírta, melyet Mátyástól nyert adományul. (Batthyányi, Leges ecclesiasticae. III. 601.) Azonban éppen ebből az oklevélből kitéjük, hogy ezen adományozás ellen a város tiltakozott, és valószínű, hogy Geréb csakhamar lemondott.

³⁾ Wenzel. Árpádkori új okmánytár. II. 23., VI. 469., IX. 158. — Csánki. Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. II. 616.

⁴⁾ Fejér. Codex Diplomaticus. IX., VII. 676. — Hazai Okmánytár. III. 122., 124. IV. 340., 349. — Csánki II. 679.

László külföldön nyerte tudományos kiképzését, 1455-ben a bécsi egyetem tanulói sorába vétetett föl.¹⁾ Milyen tanulmányokat folytatott itt, mikor és milyen eredménnyel fejezte be azokat, látogatott-e más főiskolát is? Ezen kérdésekre a választ nem adhatom meg.

Korán az egyházi pályára lépett, de az egyházi rendeket csak az alszérpapságig (subdiaconatusig) vette föl.²⁾ A királyi cancellariában nyert alkalmazást, valószínűleg akkor, mikor szülőhelyének főpapja, Vetési Albert veszprémi püspök, Mátyás uralkodása elején, az alcancellári tisztelt viselte.

Mint királyi titkár kísérte nevezetes és viszontagságos útjában uralkodóját, ki 1467. augusztus 19-ikén Budavárból megindult, hogy az Erdélyben kitört lázadást elfojtsa. Miután ez sikerült, Moldvaországba nyomult, melynek vajdáját, mivel a magyar korona főhatóságát el nem ismerte és a törökkel cimborált, meg kellett fenyténi. Zord téli időben utat törvén az eltorlaszolt szorosokon, tűzzel-vassal pusztította a tartományt, míg december 15-ikén, Moldvabányán, váratlan éjjeli támadásban, súlyos veszteséget szenvedett, és maga is megsebesült. Ekkor visszatért Erdélybe.

Vagy közvetlenül ezen hadjárat előtt, vagy annak tartama alatt üresedett meg a szent István királytól alapított és adományokkal dúsan ellátott ó-budai társaskáptalan prépostsága,³⁾ melyet a király mindjárt titkárának, Karai Lászlónak adományozott, kit azzal is kitüntetett, hogy kegyúri jogait a káptalani javadalmak betöltésében ráruházta.⁴⁾

Az 1468-ik év első napjaiban, Megyesen, hol a Moldvából visszatérő király néhány napra megpihent, már mint budai préposttal találkozunk Karaival. Itt ugyanis megjelent a nagyszombati polgármester, hogy a városára kivetett 5000 forintnyi adóösszeget lefizesse. Ezt a pénzt — miként szün-

¹⁾ Schrauf. A bécsi egyetem magyar anyakönyve. (Sajtó alatt) 95.

²⁾ Egyik római kérvényében «subdiaconus»-nak mondja magát.

³⁾ János budai prépost még 1467. ápril 26-ikán előfordul egy oklevélben. Történelmi Tár. XII. 23.

⁴⁾ Az erről kiállított oklevél, melyben titkárának (secretario nostro) ezmezi Lászlót a király, Kovachichnál. Formulae solennes styl. 539.

adásában följegyzé — László budai prépostnak és Parlagi Györgynek kezeihez szolgáltatva át.¹⁾

Ezek a tények annak bizonyítékai, hogy Karai az udvarnál tekintélyes állást foglalt el, uralkodójának bizalmát kiváló mértékben bírta. És így nem meglepő, hogy a szászok fővárosának körültekintő polgármestere jónak látta őt lekötelezni: egy ezüst serleggel kedveskedett neki.²⁾

Mátyásnak az volt szándéka, hogy új sereget visz Moldvába. Azonban csakhamar fordulat állott be terveiben. Ugyanis a pápa, a császár és a csehországi kath. rendek küldöttei, azzal a kéréssel járultak eléje, hogy a kiközösített Podjebrád György cseh király ellen fegyvert fogjon, jutalmul a cseh koronát ajánlván neki. Mátyás késznek nyilatkozott, hogy a háborút megindítja, és nagy erőlyel fogott az előkészületekhez.

Ezen jelentőségteljes tárgyalásainak és rendelkezéseinek egyik közegül szolgált Karai László. Az ezen időből fennmaradt királyi levelek jó részét bizonyára ő fogalmazta; azonban megjelölésükre a támpont hiányzik; mert arról sincs tudomásunk, vajjon Karai a humanista-iránynak volt-e híve, vagy a régi iskola hagyományaihoz ragaszkodott.³⁾

Az 1468-ik évi ápril közepén megindult csehországi hadjárat első szakában Karai nem volt a király oldala mellett; Budán maradt, hogy prépostságát átvegye és ügyeit rendezze; július 23-ikán az ő személyes közbenjöttével történt a budai káptalan felhívízi vámjának Buda város részére bérbeadása.⁴⁾

Azonban távolléte az udvartól nem tartott soká. A király kegye és bizalma személye iránt, folyvást növekedett. Az 1470-ik

¹⁾ 1468. január 5: «Domino nostro regi in oppido Megyes, dominis Georgio de Parlag et Ladislao preposito Weteris Bude florenos 5000.» (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens. I. 12.)

²⁾ 1468. január 6: «Domino Ladislao preposito Weteris Bude dediit unum picarium de argenteis, in Megyes eo tunc restantibus, pro munere.» l. m. 18.

³⁾ Mikor 1895-ben «Mátyás mint levélíró» című tanulmányomat (mely «Mátyás külügyi levelei» II. kötetén ez bevezetésül szolgál) megírtam, nem volt még tudomásom arról, hogy Karai László Mátyás titkár között foglalt helyet.

⁴⁾ Történelmi Tár. XII. 24.

év elején, mikor Matutinai Gábor budavári plébános a cancelárságra mozdítottatott elő, helyébe az alcancellári hivatalra Karai hívatott meg.¹⁾ Néhány hónappal utóbb pedig fontos diplomatiái küldetést kapott.

II.

A csehországi vállalat az 1469-ik év második felében Mátyásra veszélyes alakulást vett. Podjebrád megnyerte Kázmér lengyel királyt, kinek fiát trón-örökössé fogadtatta el hívei által; a császárral is tárgyalásokat indított meg, hogy vele szövetségre lépjen. Mátyás, hogy Fridrik császárt visszatartsa az ellenségéhez való csatlakozástól, 1470. február havában személyesen látogatást tett nála Bécsben; de az összeövetel rosszul végződött, Mátyás felháborodva, búcsúzás nélkül távozott. Ekkor válságos helyzetében Mohorai Miklós váci kanonokot Rómába küldötte, annak kieszközlése végett, hogy a pápa a császárt és a lengyel királyt Podjebrád támogatásától tiltsa el, az ő megválasztatását csehországi királylyá erősítse meg, és segítséget nyújtson neki. Olyan nagy súlyt helyezett ezen kívánatok teljesítésére, és olyan türelmetlenül várta a pápa válaszát, hogy kevéssel utóbb Veronai Gábor, a híres szent-Ferencz-rendű szerzetes személyében egy második követet indított útnak.

Mielőtt ezek küldetésükben eljártak volna, a helyzet még súlyosabb lett. Július végén a császár több német fejedelemmel megállapodásra jutott aziránt, hogy Mátyás hatalmi törekvéseinek meghiúsítása végett, Podjebrádot támogatásukban részesítik. Augusztus közepén pedig a lengyel király követei megjelentek Podjebrád táborában, hogy vele szövetséget kössenek, és még azt is kilátásba helyezték neki, hogy a szent-székkal kibékítik.

¹⁾ Karai László az ismert oklevelekben először 1472. november 29-ikén fordul elő mint alcancellár. (Országos levéltár. D. L. 17.394. sz.); de kétségtelen, hogy ezt a hivatali elődjének előmozdításával egyidőben nyerte el. 1470—1472 között más alcancellár sem fordul elő.

Mátyás ekkor szükségesnek látta, hogy egy harmadik követet menesszen a pápához. Választása most Karai Lászlóra esett,²⁾ ki (1470.) november elején érkezett az örök városba, a hol még mind Veronai Gábor atyát mind Mohorait találta. És míg ezek az ő megérkezése előtt semmit sem értek el, most az ő közreműködésével igyekezeteiket teljes eredmény koronázta.

A pápa mindent megtett a mi hatalmában állott, hogy erkölcsi és anyagi támogatással, a csehországi vállalat sikerét Mátyásnak biztosítsa. Hozzá írt leveleiben magasztalásokkal halmozza el az egyház szolgálatában vívott hősiek harezaiért; méltatlankodva szól Kázmér király eljárásáról; megnyugtatta aziránt, hogy a szent-szék hálijára mindig számíthat; a hadiköltségekre 18000 aranyat küldött neki, és a további segélynyújtás iránt intézkedett. Egyszersmind szentelt kard és hadvezéri főveg megküldésével buzdította kitartásra. Ugyanakkor Kázmér királyt eljárásáért megrögtta, és felhívta, hogy Mátyás vállalatát akadályozni óvakodjék; Fridrik császárt fölkérte, hogy a magyar királylyal mielőbb egységre lépjen; magyarországi legátusát utasította, hogy a csehországi vállalat érdekében Mátyás minden kívánatát teljesítse.³⁾

A királyi követeknek feladatuk volt kieszközölni azt is, hogy a pápa a két év előtt bíbornokká kinevezett Várdai István kalocsa érseknek a bíbornoki kalapot küldje meg, és Vitéz János prímást a bíbornoki testületbe vegye föl. II. Pál az előbbi kérést teljesítette, a másiknak kilátásba helyezte teljesítését.⁴⁾

Karai László római tartózkodását, elődei és társai példáját követve, felhasználta arra, hogy egyháza, saját maga jóakarói és barátai érdekében, különböző kedvezésekért folyamodjék a szent-székhez.

²⁾ Roverella pápai legátus 1471. június 3-ikán a pápához intézett levelében elbeszéli, hogy miképen történt a megelőző évben a három királyi követnek küldetése. Theiner. II. 422.

³⁾ A Mátyáshoz, Fridrikhez, Kázmérhoz és Roverellához 1471. decz. 31., 1471. jan. 13. és 14-ikén írt levelek Theinernél. II. 415—419.

⁴⁾ Az esztergomi érsekhez 1471. jan. 8-ikán, a kalocsaihoz jan. 11-ikén írt levelek ugyanott. 417., 419.

Az ó-budai káptalani egyház részére búcsút kért. Maga számára felhatalmazást, hogy a régi templom romokban heverő falait, mivel a közelében emelkedő fényes új templomot élék-telenetik, lehordathassa; hogy a prépostság területén, a püspökök részére fentartott esetekben is, a feloldozást, a gyónó líveknek adhasson; hogy bárhol és bármikor hordozható oltáron misét mondathasson, és ha magát áldozárrá szentelteti misézhesen. Végre az apostoli főjegyző (protonotarius) rangjának adományozásáért folyamodott.

Csupor Demeter győri püspököt, aggkorára való tekintettel, attól a kötelezettségtől, hogy Rómában személyesen megjelenjék, fölmentetni kérte.

Matutinaí Gábor királyi cancellár részére fölhatalmazásért folyamodott, hogy a budavári plébánia mellett még két más javadalmat bírhasson, a magasabb egyházi rendeket bármelyik püspöktől fölvehesse, hordozható oltáron bárhol és bármikor misét mondathasson. Sándor telki apát részére, hogy szintén még két más javadalmat fogadhasson el, és a magasabb egyházi rendeket bármelyik püspöktől fölvehesse; végre egy váci kanonok részére, hogy a káptalanban való tartózkodás kötelezettségétől fölmentessék.

Mіндеzen kérvényeket a pápa kedvező elintézésben részesítette.¹⁾

Karai László csak rövid ideig tartózkodott Rómában. Az 1471-iki január vége felé, Veronai Gábor és Mohorai Miklós kíséretében, visszatért hazájába. Útközben néhány napot Ferrarában és Velenczében töltött. Márczius elején már a király oldala mellett volt, és újból átvette alcancellári hivatalát.²⁾

¹⁾ Az 1470. november 21., december 15., 20., 1471. január 9-ikén elintézett folyamodások: Supplicationes Pauli II. vol. 886 f. 55; vol. 887 f. 7. és 190; vol. 888 f. 86., 87.

²⁾ Újjuokról és Magyarországra érkezéséről tájékoztatást nyújtanak: a pápa 1471. február 26-ikán Veronai Gáborhoz írt levele, (Theiner, II. 422.) és Roverella legátusnak 1471. márczius közepén Győről írt egy levele. (Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles von Brandenburg, I. 222.)

III.

Karai László római küldetésének politikai és személyi vonatkozású vívmányainál emlékezetesebb az az eredménye, mely hazánk műveltségtörténetének lapjaira van följegyezve.

Guttenberg korszakotalkotó találmányát az örök városban két német nyomdász, Schweinheim Konrád és Pannarez Arnold honosította meg, kik a főrangú Massimo család pártfogása alatt 1467-ben kezdték meg munkásságukat, és csakhamar kiválóan díszes kiállítású több könyvet bocsátottak közre.

Karai László, mikor az 1470-ik év végén az örök városban időzött, nem mulasztotta el, mint az újdonság varázsától környezett látványosságot, fölkeresni a Massimo-palotában működő nyomdát. Itt természetesen fölbredett lelkében az óhajtság, hogy a tudományos művelődés ezen jelentékeny segédeszközét hazája se nélkülözze tovább. A nyomda német munkásainak egyikével, Hess Andrással egységére lépett¹⁾ a végből, hogy Magyarországra telepédjék meg, és nyomdát állítson föl. A költségek fedezését magára vállalta.

Hess azonnal útra kelt, és 1471-ben²⁾ Budán, valószínűleg a prépostság egyik épületében, a műhely berendezéséhez hozzúlátott. Ez hosszú időt igényelt. Betüöntő gyarak, betűket szállító üzletek nem léteztek. Mindegyik nyomdász arra volt utalva,

¹⁾ Biztosan csak azt tudjuk, hogy Karai László Olaszországból hívta meg Hest. Nincs kizárva az a lehetőség, hogy őt Velenczében találta. Azonban valószínűbb, hogy Rómában, hol mintegy két hónapot töltött, mint Velenczében, hol alig egy-két napra állapodhatott meg sietve tett útjában, foglalkozott a nyomda-ügygyel. Azután a budai nyomtatványoknak az egykorú olaszországi nyomtatványokkal való összehasonlítása a római Schweinheim-Pannarez-féle kiadványokkal való összehasonlítása a római Schweinheim-Pannarez-féle kiadványokkal tünteti föl legnagyobb rokonságot. Ezen összevetést az inenabulákban leggazdagabb római könyvtárban (Bibliotheca Casanatensis) eszközöltem, melynek igazgatója, Giorgi lovag lekötelező érdeklődéssel vett részt ezen műveletben.

²⁾ Hess a budai krónika nyomtatását 1473. június elején fejezte be. Ekkor írja, hogy ez »hosszú időt igénylő munka« volt, »hogy mielőtt ehhez hozzáfogott, nyomdája »nem kevés ideig foglalkozás nélkül volt«. Így tehát föl kell tennünk, hogy első munkájának befejezése és az ő megtelepedése között legalább két esztendő telt el.

hogy a betűk matriczeit ötvösökkel maga vésettesse, és a betűöntésről is gondoskodják.¹⁾

Az első kísérlet a mi e téren Magyarországnban történt, nem mondható sikerültnek. A budai ötvös, a ki elé Hess, minták gyanánt, római nyomtatványokat állított, hogy ezeknek gömbölyű, olasz betűit utánozza: a rajz finomságát, a vésés éles praecizióját távolról sem volt képes utólélni.

A mikor a nyomda felszerelve állott, a nyomdászra és pártfogójára nagy csalódás várakozott. Kétségkívül arra számítottak, hogy a király és a főpapok véstelkedve fogják megrendeléseikkel elhalmozni a nyomdát. Ez nem következett be.

Mátyás a könyvnyomtatás iránt nem érdeklődött. Ezen közönyösségében osztottak korának többi fejedelmi és főrangú könyvgyűjtői, kik a műgonddal, fényesen kiállított drága hirtya-códexekben gyönyörködni szerettek, de a nyomdák egyszerűbb termékeit, melyeket könnyen, olcsón lehetett megszerezni, nem becsülték. Az a két német nyomdász is, a ki Rómában működött, éppen ekkortájt, 1473-ban, IV. Sixtus pápának panasolja, hogy üzletök rosszul megy; egyikük a háládatlan mesterségtől csakhamar búcsút vett, hogy a rézmetszés jövedelmezőbb keresetágához forduljon.²⁾

Egyébiránt az időpont, a mikor a budai nyomda felállítatott, a lehető legkedvezőtlenebb volt. Az 1471-ik évi nyárra esik Vitéz és Janus Pannonius összeesküvése, melynek áldozataivá lettek ők, kik leginkább voltak hivatva arra, hogy a nyomdát foglalkoztassák és felvirágoztassák.

Maga Karai, a jóakarát és áldozatkészség erényei mellett, úgy látszik, nem bírta azt a képességet, hogy a nyomdát munkával lássa el. Így történt, hogy Hess András, mint maga panasolja, »nem kevés ideig foglalkozás nélkül volt.«³⁾

Végre, miután megrendelésekre hiába várakozott, maga, saját kockázatával, vállalkozott munkára. Főrangú maecenások hiányában — mint ma mondani szoktuk — a nagy közönséghez fordult. Olyan könyvet akart nyomtatni, mely számosabb

¹⁾ Faulmann. *Illustrirte Geschichte der Buchdruckerkunst, mit besonderer Berücksichtigung ihrer technischen Entwicklung.* (Bécs, 1882.) 197.

²⁾ Faulmann, i. m. 175.

³⁾ Ezt alább idézendő ajánlólevelében írja.

nyvókra számíthat. A német nyomdász éles szeme fölismerte a magyarnak kiváló kegyeletét és érdeklődését nemzete múltja iránt; ezért arra határozta el magát, hogy nyomdája első termékeül »ad captandam benevolentiam«, a magyar nemzet történetét bocsátja közre, olyan könyvben, mely a mesékbe burkolt őskortól az uralkodó királyig ér le. Ez a munka, mely ívrétű erős papírosra van nyomtatva, és 67 levélre terjed, 1473. június 5-ikén hagyta el a sajtót.¹⁾

Arra nézve, hogy szerkesztésére, a forgalomban levő régi krónikák feldolgozására, kiegészítésére és folytatására kit kért föl, névszerint mi része volt ebben Karai Lászlónak: tájékozva nem vagyunk; mert biztos támpontot nem találunk a nyomdásznak a könyv élére helyezett ajánlólevelében, az egyetlen forrásban, melyből a nyomda és első nyomtatványának keletkezésére adatokat meríthetünk.

Ez az ajánlólevél így hangzik:

»Tisztelendő László úrnak, a budai egyház prépostjának, apostoli főjegyzőnek, fenséges Mátyás király alcancellárjának.

»Az elmúlt időkben, tisztelendő úr, Olaszországban tartózkodásom alatt, tapasztalhattam, hogy azok a nagytehetségű férfiak, kik isteni ügyességüket könyvek nyomtatására használják föl, ezzel az emberiség javát és dicsét nagy mértékben előmozdítják. Ezért magam is kedvet kaptam, hogy erre a feladatra vállalkozzam, és amennyiben igyekezeteimmel ezélt érek, az elsajátított ismereteket nemcsak a magam, hanem számos halandók hasznára fordítsam. Miután pedig óhajtsámon teljesült, és némi előmenetelt tettem, a Te meghívásodra, a dicső Magyarországra jöttem. Itt nem kevés ideig foglalkozás nélkül voltam; míg végre hosszú időt igénylő nagy vállalathoz, Magyarország krónikájának kinyomtatásához fogtam. Azt hittem, hogy ezzel minden magyar embernek kedves és ürvendéztető munkát végzek. Ugyanis miként szülőföldjét mindenki legjobban szereti, minden más országnál többre becsüli: szint-úgy minden hazafi ismerni kívánja az életet, melyet ősei egykor folytattak, hogy ily módon emlékezetes jeles tetteiket utánoz-

¹⁾ A könyv zárószórai: »Finita Bude anno domini MCCCCLXXIII. in vigilia penthecostes per Andream Hess.« Kilenec példányát ismerjük.

hassa, ellenben a szerencsétlenségeket, amik őket érték, okúlva kikerülhesse.

»Mikor pedig arról elmélkedném, és hosszasan magamban tépelődném, hogy fáradozásaimnak néhány nap előtt befejezett ezen első eredményét kinek ajánljam; mást nem találtam, *mint* téged, tisztelt uram. Néked ugyanis személyem körül nagy érdemeid vannak; a munkát, melyre vállalkoztam, nélküled sem megkezdeni, sem befejezni nem lettem volna képes.

»Fogadd tehát ezt a kis ajándékot, mely jogosan megillet. Miután a munkára a legfőbb indító ok voltál, részesülj eredményében.¹⁾ Ha netán később nagyobb könyveket nyomtatunk, ezeket szintén a te dicső nevednek fogjuk ajánlani«.

Ezen utóbbi szándékát Hess András nem valósíthatta. Nagyobb könyvet többé nem nyomtatott. Sajtójának még csak egy kisebb termékét ismerjük, mely ajánlólevél nélkül jelent meg.²⁾

Ezzel nyomdája rövid munkásságának vége szakad, és ő maga nyom nélkül eltűnik.

Valószínű, hogy a krónika közreboesátásával tett kísérlete balul ütött ki, tétlenül élni pedig idegen földön nem akart.

Ajánlólevelében két jellemvonása tűnik föl: az ideális felfogás a könyvnyomtatásról, és a humanisták émelgős hűségeseitől elütő komoly, mondhatnók méltóságteljes hang, melyen pártfogója iránt érzett hálóját tolmácsolja. Ilyen ember nem szánja el magát arra, hogy a kegyelem kenyere élőködjen.

A budai nyomdának rövid működés után bekövetkezett megszűnése Karai László érdemét nem csökkenti; sőt azt látszik hirdetni, hogy ő volt az egyetlen, ki fölismerte annak fontosságát és szükségességét, hogy Magyarországnak nyomdája legyen.

¹⁾ »Qui videlicet potissima laboris causa extitisti, ipsius quoque operis particeps esse debeas.« Ennek a mondatnak jelentése, hordereje nem egészen világos.

²⁾ Leonardi Arétini opusculum; magni Basilii de legendis poetis. A végén: Sic finis libelli est per A. H. Bude. Utána: Apologia Socratis. 8-adrétül 20. l.

IV.

Karai László arra, hogy a budai nyomda felállítását és működését lehetővé tegye, a maecénás fenkölt szelleme mellett az anyagi föltételeket is bírta. Gazdag ember volt, és a nyomdára hozott áldozatok távolról sem merítették ki erszényét. A helyett, hogy kortársai példáját követve birtokok szerzésére vetné magát,¹⁾ készpénzt halmozott föl. Abban a korban jelentékenynek mondható tőkével rendelkezett, úgy hogy mikor 1474-ben, a sziléziai háború idején, Erneszt János királyi kincstárnok megszorult, Karai László nyolcezer forintot adott neki kölcsön.

Szolgálatkészsége kellemetlen bonyodalmakba hozta. A kincstárnok, miután az összeget megtéríteni nem volt hajlandó, a következő év végén kötelezvényt állított ki, melyben az a határozatlan ígért foglaltatik, hogy a 8000 forintot a király fogja vissza fizetni, s a mennyiben ez meg nem történik, a kincstárnok magán vagyonából fogja a hitelezőt kielégíteni, és néki »fáradsága, költségei fejében« még 400 forintot fizet.²⁾

Kevéssel utóbb Erneszt János meghalt. Ekkor Karai László a királyhoz fordult, s tőle 4000 forintnyi részletfizetést eszközölt ki; a hátralevő 4400 forint erejéig pedig Erneszt János fiai ellen pert indított, amely azonban eredményre nem vezetett. Végrendeletében követelését az esztergomi és ó-budai káptalanoknak hagyományozta, azzal a meghagyással, hogy a pert folytassák.³⁾

¹⁾ Csak is egy jelentéktelen aquisitionjáról van tudomásunk, a melyről föntebb említést tettünk. V. ö. Borovszky i. m. II. 593. — Ezen aquisitionját megosztotta Lőrincz nevű testvérel. Karai Mihály, ki 1460-ban a bécsi egyetemre ment (Schrauf, 102), és 1475-ben mint budai kanonok szerepel (Történelmi Tár. XII. 27.), valószínűleg szintén testvére volt. Karai György, ki 1474-ben a krakói egyetemen a bölcsészeti karban a baccalaurens fokozatát nyerte el, unokaöccse lehetett. (Muczkovszki. 91.)

²⁾ Az 1475. december 5-ikén kelt kötelezvény. Történelmi Tár XII. 23.

³⁾ A hagyományosok folytatták a pert. Az 1506. november 14-ikén kelt ítélettelvély ugyanott. 38—41.

V.

Az 1473-ik év nyarán új pálya nyílt meg Karai László előtt. »A királyi személyes jelenlét törvényszéki helytartójává« neveztetett ki.¹⁾ Ezen minőségében az ország legfőbb bírái között foglalt helyet, és hivatása volt a királyi udvarnál mindazon ügyekben bírászkodni, melyek a király elé hozattak. Ítéleteit a király nevében hozta, és az őrizetére bízott királyi bírói pecsét alatt becsütotta ki.²⁾

Személynöki tevékenységének számos emléke maradt ránk az 1474—1483. évközből.³⁾

Időközben, 1475. őszén Mátyást kísérte abban a hadjáratban, melyet Szabács viadala tett emlékezetessé.⁴⁾ 1480-ban pedig külföldön diplomatiái küldetésben járt el, amelyről azonban közelebbi értesülésiünk nincs.⁵⁾

Meddig viselte a személynöki hivatalt, meg nem állapíthatjuk. Utódja, Lukács egri prépost először 1485. október 4-ikén fordul elő az eddig ismert oklevelekben.⁶⁾

Kevéssel előbb, 1485. május 9-ikén Karai László Budáról Schönberg György pozsonyi préposthoz levelet írt, melyben örömet fejezi ki a fölött, hogy a per, a mit kartársai a király

¹⁾ 1472. július 15-én kelt oklevélben alcancellárnak, 1473. augusztus 4-ikén már személynöknek czímeztek. (Az előbbi az országos levéltárban D. L. 17.474. sz.; az utóbbi Codex epistolaris saeculi XV. III. 181.)

²⁾ Hajnik: A király bírósági személyes jelenléte. (Budapest, 1892.) 15—21.

³⁾ Wagner, Diplomatarium Sarosiense, 78. — Hazai Okmánytár, II. 360. — Jakab, Okmánytár Kolozsvár történetéhez, 255. — Kovachich, I. m. 299. — Több oklevél az országos levéltárban. A legutolsó 1483. márczius 3-ikán van kelteve. Alján áll: »Lecta per Ladislaum prep. Bud.« (Hajnik szíves közlései.) — Hivatalos iratok, melyek a királyi személynökhöz (megnevezése nélkül) intézettek, nagy számban találhatunk oklevéltárainkban és levéltárainkban.

⁴⁾ Ezt következtetjük Erneszt János kincstárnoknak, a hadjárat alatt Péterváradon kiállított (fentebb idézett) kötelezvényéből.

⁵⁾ Tamás egri prépost, mint a pápától rendelt bíró, 1480. október 3-ikán kelt ítéletlevelében említi, hogy »in absentia domini Ladislai prepositi, iam in factis regni, quam etiam aliis de causis in remotis agentis« ítélt. Kovachich, I. m. 410.

⁶⁾ Hajnik, i. m. 19.

előtt folytatott, az ő javára dönt el, és kijelenti, hogy, miként eddig, mindent a mi hatalmában állott megtett, úgy ezentúl is kész megtenni az ő érdekében.¹⁾

Ezek a sorok azt jelezik, hogy Karai László mindvégig megőrizte uralkodója kegyét, mely képessé tette, hogy befolyásával előmozdítsa azoknak ügyeit, kít közbenjárását igénybe vették. Nem kevéssé feltűnő tehát, hogy a politika és diplomacia, az igazságszolgáltatás és a nemzeti kultúra terén szerzett érdemei daczúra püspöki székre nem emelkedett; míg az alcancellári tisztszen két előde és egyik utóda: Handó György, Matutinai Gábor, Váradi Péter egymásután a kalocsai érseki széket foglalták el. Bizonyára ő maga vonakodott magasabb egyházi méltóságot elfogadni, és így az ő óhajta teljesült azzal, hogy az ő-budai prépostságban fejezhette be életét.²⁾

Azonban holta után kivételes balszerencse üldözte emlékezetét.

A hírnév, amit neki, nagylelkű pártfogójának, a sajtó biztosítani óhajtott, másra szállott jogtalan örökség gyanánt; míg az ő neve négy századig tartó feledés sötétségébe merült el.

Most már a dicsőség, a mi a hazai műveltség-történet lapjain eddig Geréb Lászlót környezte, ezentúl Karai László alakjára fog többé el nem halványuló fényt árasztani.

¹⁾ A levelet, melyben Schönberget arra kéri, hogy szerozzon számára »becsületes német ifjút«, kít szolgálatába fogadna, közli Knauz, Magyar Sion, IV. 609.

²⁾ Halála időpontját meg nem határozhatjuk. Rupp Jakab (Buda és Pest helyrajza, 20.) az óbudai prépostok névsorában 1468—75. Gerébet, 1480—85. Cselmeki Lászlót helyezi. Ezen utóbbi tétel igazolására Kovachich munkájában, a Magyar Sionban és az országos levéltár egy kéziratában foglalt három oklevélre hivatkozik; azonban a két előbbiben László prépost, családi név nélkül, fordul elő, a harmadik okirat felkutatására az országos levéltárban tett kutatások eredményre nem vezettek. A Magyar Sionban közölt levél (melyben László prépost magát protonotáriusnak czímezi) kétségtelenül Karai Lászlótól ered. — Utódja Erdődi Bakócz Ferencz Ruppnál 1492-ben fordul elő legelőször. Ranzan, a nápolyi király magyarországi követe azonban elbeszéli, hogy, mikor (1489) Mátyás udvaránál tartózkodott, »Ferencz mester« volt a budai prépost (Schwandtner, Scriptores, I. 547.). Így tehát Karai kétségkívül 1485—1489 közt, valószínűleg 1485. május és szeptember között halt meg.

MELLÉKLETEK.

Kari László supplicatiói.

I.

Beatissime pater. Supplicat sanctitati vestre devotus orator vester Ladislaus subdiaconus prepositus secularis collegiate ecclesie sancti Petri principis apostolorum Budensis et devotissimi filii sanctitatis vestre Mathie Ungarie regis illustris ad eandem sanctitatem vestram destinatus orator, tam pro se, quam in persona devoti oratoris Gabrielis eiusdem regis cancellarii, clerici in quatuor ordinibus constituti, quatinus specialem gratiam facientes, ad omnes et singulos etiam presbyteratus ordines, si alias, rite tamen, se faciat promovere, a quocumque ydoneo antistite, etiam extra quatuor ordinationum tempora, assumere et de eis insignire se facere, tam simul, quam separatim valeat, absque alicuius superioris licentia acquisita, liberam facultatem concedere dignemini, de gratia speciali, cum non obstantibus et clausulis opportunis et necessariis. Fiat ut petitur, successive in diebus festis. P(aulus).¹⁾

Item beatissime pater, cum Ladislaus prepositus secularis et collegiate ecclesie sancti Petri principis Apostolorum Budensis, orator prefatus, ab omni iurisdictione episcoporum sit exemptus, et multi pauperes sue iurisdictioni immediate subiecti et pro casibus specialiter episcopis seu loci ordinariis reservatis absolvi cupiant, necesse habeant longis itineribus et sumptibus fatigari, presertim venali tempore, dum glacies undique conglutinantur, et propterea ad confitendum sepe eos contingat esse tardivos: dignetur beatitudo vestra eidem Ladislao, dum vixerit et dictam preposituram obtinnerit, specialem gratiam facientes, ut omnes utriusque sexus, tam clericos quam laicos sue iurisdictioni subiectos et sub dicta eius iurisdictione commorantes de omnibus et singulis ipsorum criminibus delictis, excessibus et peccatis etc. super casibus ordinariis locorum, non tamen sedi apostolice principaliter, reservatis, absolvere, et eis penitentiam salutarem iniungere valeat, facultatem concedere et indulgere dignemini,

¹⁾ Ezután következik: »Item beatissime pater, cum Alexander abbas monasterii sancti Stephani de Thelki Vespriensis. De eo a eonka mondat keresztül van lőzva.

de gratia speciali, cum clausulis opportunis. Fiat ut petitur ad quinquennium. P.

Item, ut prepositura secularis et collegiate ecclesie sancti Petri principis apostolorum Budensis predicta, que de novo constructa est, a sanctitate vestra etiam de novo specialem gratiam consequatur, dignetur sanctitas vestra eidem ecclesie indulgentiam septem annorum et totidem quadragenorum duobus festis, in cancellaria apostolica exprimendis, dictam ecclesiam devote visitantibus ac vere penitentibus et confessis concedere, que de perpetuo duret, de gratia speciali, non obstantibus quibusvis contrariis, cum clausulis opportunis. Fiat ut petitur de quinque etc. P.

Et in duobus festis in cancellaria exprimendis et de annis quinque et totidem quadragenis, et quod perpetuo duret. Fiat P.

Item similem indulgentiam capelle sancti Ladislai de castro Budensi sanctitas vestra, ut profertur, concedere dignemini, de gratia speciali, cum similibus clausulis opportunis. Fiat ut petitur de tribus etc. P.

Item beatissime pater, cum devota creatura Demetrius episcopus Jauriensis senio adeo confectus sit, ut pro longis itineribus commode visitare limina apostolorum, et iuramentum prestitum adimplere non possit: dignetur sanctitas vestra eidem Demetrio, ut de cetero predicta beatorum apostolorum limina visitare, dum vixerit, minime teneatur, nec non a penis quas hactenus forsitan incurrit, post lapsum indultum de non visitando huiusmodi limina per sanctitatem vestram alias sibi concessum abolvere, et cum si nondum lapsum est periculum predictum non incurrisse declarare dignemini, de gratia speciali, non obstantibus quibusvisque contrariis, cum clausulis opportunis. Fiat ut petitur ad quinquennium P.

Item beatissime pater, supplicat sanctitati vestre Ladislaus orator prefatus in persona devoti oratoris vestri Demetrii Mathie canonici Vacienensis decretorum doctoris, quatinus eidem Demetrio specialem gratiam facientes, ut omnes et singulos fructus, tam ratione dicti canonicatus, quam aliorum quorumcumque beneficiorum, que obtinet ac in posterum obtinebit, quotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, in absentia percipere et levare valeat, alicuius aut aliquorum superioris licentia minime requisita, in altero beneficiorum residendo, aut literarum studio, in loco ubi illud vigeat generale, aut serviciis preefati regis insistendo, quoad vixerit, concedere et indulgere dignemini, de gratia speciali, cum non obstantibus et clausulis opportunis. Fiat ut petitur. Et ad vitam etc. ubilibet residendo, ut supradicitur, et quod valor et alie qualitates literarum exprimi valeant. Fiat P.

Item dignetur sanctitas vestra preefato Ladislao preposito Budensi ac eius Ladislai fratribus, quorum nomina in confectione literarum exprimentur, concedere altare portatile, ut in forma, et quod sacerdos eorum et cuiuslibet ipsorum, aut Ladislaus predictus, postquam fuerit ad sacerdotium rite promotus, cum negotiorum ingruentium qualitas exigerit, possit ante diem post mediam quancumque, nec non tempore inter-

dicti, ac in locis interdicto ecclesiastico suppositis, inanis clausis ac excommunicatione et interdicto exclusis, in eorum et familiarium et domesticorum suorum presentia, missas et alia omnia officia celebrare, alias in forma, de gratia speciali, non obstante regula a sanctitate vestra de locis interdictis huiusmodi in contrarium edita, cum clausulis opportunis. Fiat ut petitur, pro preposito in forma P.

Item dignetur sanctitas vestra prefato Gabrieli devotissimi filii sanctitatis vestre Mathie Hungarie regis illustris cancellario, et eius Gabrielis fratribus, quorum nomina in confectione literarum exprimentur, concedere altare portatile, ut in forma, et quod sacerdos eorum et cuiuslibet ipsorum etc. in omnibus et per omnia ad instar Ladislai, concedere de gratia speciali, cum similibus clausulis opportunis. Fiat ut petitur per cancellarium in forma P.

Datum Rome apud sanctum Petrum octavo kalendas Decembris anno septimo.

(Supplicationes Pauli II. volum. 888. f. 86.)

II.

Supplicat sanctitati vestre humilis devotus orator eiusdem Ladislaus de Kara, prepositus ecclesie sancti Petri Budensis Vesprimiensis diocesis, de nobili genere procreatus, ipsum specialibus favoribus, honoribus et gratiis attollentes, prefatum Ladislaum etc. vestrum et sedis apostolice notarium, cum omnibus et singulis favoribus, honoribus et privilegiis, immunitatibus, honoribus ac oneribus, quibus alii vestri et dicte sedis notarii gaudent, potiuntur et utantur, seu uti, potiri et gaudere poterant quomolibet in futurum, dictorumque notariorum vestrorum consortio aggregare dignemini, de gratia speciali, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, cum aliis non obstantibus et clausulis opportunis. Fiat ut petitur P. Et cum absoluteione a quibuscumque etc. ad effectum fiat P. Datum Rome apud sanctum Petrum decimo octavo kalendas Januarii anno septimo.

(Supplicationes Pauli II. vol. 887. fol. 190.)

III.

Beatissime pater, cum nuper sanctitas vestra in quodam rotule Ladislao preposito Budensi oratori regis Ungarie et Gabrieli eiusdem regis cancellario altare portatile, et ante se missas facere celebrari gratiose concesserit, prout in forma, dignetur sanctitas vestra literas apostolicas superinde conficiendas expediri valere, cum clausula ante diem, pro ambobus concedere et indulgere, de gratia speciali, et cum clausulis opportunis. Fiat P. Et cum clausula ante diem pro ambobus per horam. Fiat P. Datum Rome apud sanctum petrum quinto idus Januarii anno septimo.

(Supplicationes Pauli II. vol. 887. f. 7.)

IV.

Beatissime pater, Supplicat humiliter sanctitati vestre devotus orator Ladislaus prepositus Budensis Vesprimiensis diocesis ac devotissimi filii sanctitatis vestre Mathie regis Ungarie illustris ad vestram sanctitatem destinatus orator, quatinus specialiter sibi et capitulo ac canonicis Budensibus gratiam facientes, ut muros veteris Budensis ecclesie, alias per infideles Turchos combustos et devastatos, cum loco ipsius pulcherrima et sumptuosa ecclesia illius loco constructa et reedificata fuerit, dictique veteres muri aspectum nove ecclesie multum habeant deformem reddere, quum alias est et edificiis et ornamentis dignissima, demoliendi et ad solum equandi predictos veteres muros extantes, sine alienius preiudicio et aliquorum, quorum interest licentia minime requisita, liberam facultatem et licentiam concedere et indulgere dignemini, de gratia speciali cum non obstantibus et clausulis opportunis et necessariis. Fiat ut petitur P. Datum Rome apud sanctum Petrum quinto idus Januarii anno septimo.

(Supplicationes Pauli II. vol. 886. fol. 55.)

V.

Beatissime pater, cum Alexander abbas sancti Stephani a Thelky ordinis sancti Benedicti Vesprimiensis diocesis, in publicis regni negociis fuerit continue per multos annos, ad iussa regie maiestatis fidelissime semper intendat, ex eiusque providentia multa commoda pro christianis contra Turchos subministret: supplicat humiliter sanctitati vestre prefatus Alexander orator sanctitatis vestre, quatinus specialiter sibi gratiam facientes secum ut una cum dicta abbacia, quam obtinet, quecumque alia duo beneficia regularia, sui vel alterius ordinis, dummodo conventualia vel dignitates non sint et eis non imineat cura animarum, si sibi alios canonicos conferantur etc. recipere, et illa ad vitam in commendam retinere libere et licite valeat dispensare dignemini de gratia speciali cum non obstantibus et clausulis opportunis. Fiat ut petitur P. Et cum dicta abbacia duo beneficia regularia cuiuscumque ordinis, dummodo conventualia aut dignitates non sint, ut preferatur, in commendam ad vitam, cuius fructus etc. dicti monasterii possunt exprimi in cancellaria. Et cum absoluteione a censuris quoad effectum presentium. Datum Rome apud sanctum Petrum quinto idus Januarii anno septimo.

(Supplicationes Pauli II. vol. 886. f. 55. l.)